Gurminder K. Bhambra
John Holmwood

Kolonialismus a moderní sociální teorie

Edice Post
Karolinum

Kolonialismus a moderní sociální teorie

Gurminder K. Bhambra a John Holmwood

Z anglického originálu *Colonialism and Modern Social Theory,*
vydaného nakladatelstvím Polity Press roku 2021,
přeložila Miluš Kotišová
Předmluva k českému vydání Gurminder K. Bhambra a John Holmwood
Odborná revize překladu Jan Balon

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2024
Edice SLON – POST, 16. svazek / řídí Jan Balon
Redakce Alena Miltová
Grafická úprava a obálka studio Designiq
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2024
© Gurminder K. Bhambra and John Holmwood, 2021
This edition is published by arrangement with Polity Press Ltd., Cambridge
Foreword for the Czech edition © Gurminder K. Bhambra and John Holmwood, 2024
Translation © Miluš Kotišová, 2024

ISBN 978-80-246-5624-3
ISBN 978-80-246-5644-1 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

od roku 2021 součást Nakladatelství Karolinum

Věnováno Společenství Kmotra králíka

Obsah

Předmluva k českému vydání 9
Předmluva s poděkováním 13
Úvod: kolonialismus, historiografie a moderní sociální teorie 19
Idea moderní společnosti 22
Impéria a evropský kolonialismus 25
Současná sociologie a konstrukce jejích kánonů 35
Dekolonizování evropské sociální teorie 42

1 Od Hobbese k Hegelovi: Evropa a její druzí 47
Soukromý majetek a vlastnictví v raném liberálním myšlení 48
Hobbes: přirozený stav a společnost 52
Locke: vlastnictví a sebeurčení 56
Teorie stadiálního vývoje a myšlenka pokroku 63
Hegel a vztah pána a raba 73
Závěr 77

2 Tocqueville: z Ameriky do Alžírska 79
Mezi aristokratickou a demokratickou vládou 82
Nový (osadnický, koloniální) národ a jeho tři rasy 94
Haitská revoluce 101
Otroctví a jeho zrušení 106
O Alžírsku 109
Závěr 112

3 Marx: kolonialismus, kapitalismus a třída 115
Od stavů k třídám 117
Kritika moderní společnosti 121
Kapitalistický výrobní způsob 130
Reálné podřízení práce 138
Třídní boj a politika 142
Závěr 148

4 Weber: náboženství, národ a impérium 149
Kapitalismus a sociální struktura 152
Duch kapitalismu, duch svobody 157
Moderní stát 164
Metodologie pro sociální vědu? 170
Závěr 180

5 Durkheim: modernita a společenství 181
Milieu, sociologie a sociální reforma 185
Metoda 190
Typy solidarity 198
Moderní společenství a jeho nespokojenci 204
Morální individualismus, nacionalismus a náboženská otázka 213
Závěr 221

6 Du Bois: k barevné linii 223
Předsudky vůči barvě pleti 227
Zdvojené vědomí, nadvláda a rovnost 233
Černošská obnova 241
Barevná linie a kolonialismus 248
Rasa, kasta a třída 253
Závěr 258

Závěr: fikce moderní sociální teorie 261

Literatura 271
Rejstřík 299

Předmluva k českému vydání

S potěšením připojujeme krátkou předmluvu k českému vydání naší knihy a při té příležitosti bychom rádi poděkovali překladatelce Miluš Kotišové, Aleně Miltové z Nakladatelství Karolinum a svému blízkému kolegovi Janu Balonovi.

Jak o tom pojednáváme v knize, sociologie má svůj původ v evropském sociálním myšlení a je plodem jak kapitalistické modernity, tak její kritické reflexe. Role evropského kolonialismu většinou nemá v sociologických debatách ústřední místo, nicméně přesto v nich zcela nechybí. Nestala se však součástí určujících konceptuálních rámců, které se v našem vědním oboru postupně prosadily. I při zpochybňování těchto rámců, k nimž v průběhu vývoje sociologie docházelo, zůstávaly kolonialismus a impérium stranou sporů – měly by se, dejme tomu, ekonomické vztahy moderní společnosti zkoumat spíše z hlediska teorie kapitalismu, nebo teorie industrializace? Nebo bychom měli k sociálním vztahům přistupovat v rovině integrace, či konfliktu? Ani jedna z otázek, jež tvoří hlavní osy názorových sporů mezi sociology v 60. letech 20. století i v pozdějším období, nepoukazovala na koloniální souvislosti jako na nedílnou součást formování sociologie a jejího vývoje.

Moderní tržní ekonomika má kupříkladu počátky v koloniálním působení evropských obchodních korporací v době raného novověku. Tyto aktivity se na přelomu 18. a 19. století proměnily v systémy politické nadvlády, neboť pomáhaly utvářet hospodářské a politické systémy evropských koloniálních mocností. Podobně období 60. let minulého století, kdy se rozklížil zaběhlý sociologický konsenzus, bylo rovněž obdobím protikoloniálních

bojů, které vyvrcholily bolestnými válkami za nezávislost a vznikem nových mimoevropských „národů“. Přesto se tyto zápasy takřka nijak nepromítly do způsobu, jakým se sociologie vyvíjela. Jako by se sociologie v Evropě změnila v „postkoloniální“ ještě předtím, než vůbec náležitě uznala úlohu, již sehrál kolonialismus jako integrální součást právě té modernity, jež byla předmětem jejího zájmu.

Naším záměrem při psaní knihy bylo ukázat, jaké vážné to mělo důsledky, a to nejen z hlediska zkresleného líčení minulosti evropské sociologie, nýbrž i z hlediska její schopnosti zabývat se palčivými společenskými otázkami dneška. Autoři, jejichž dílu se zde věnujeme, psali převážně v 18. a 19. století, přičemž období 1890–1920 představuje vrchol toho, co se dnes označuje jako „klasická sociální teorie“. W. E. B. Du Bois je osamocený v tom, že pokrývá období od roku 1890 až do druhé světové války.

Mezi českými čtenáři tato data nejspíš silně zarezonují. Lze na ně nahlížet jako na přelomová období, jejichž prizmatem je možno osvětlit mnohé z dějinných událostí po první světové válce. A to hlavně proto, že ukončení první světové války s sebou přineslo konec Rakousko-uherské říše a spolu s ním i samostatnost Československa. Samostatnost však měla krátké trvání, neboť v roce 1939 přišla německá okupace a odtržení Slovenska, z něhož se stal klientelistický stát nacistického Německa, které se netajilo svými ambicemi stát se novou evropskou koloniální říší. První světová válka byla také spjata s pádem carského Ruska a bolševickou revolucí, jež dala vzniknout novému Sovětskému svazu federativních republik. Druhá světová válka, během níž byl Sovětský svaz spojencem západních mocností proti Německu a Japonsku a jejich imperialistickým projektům, skončila porážkou obou zemí. Konec druhé světové války znamenal také rozšíření sovětského vlivu na území nových komunistických států ve východní Evropě, včetně Československa, které se v roce 1945 opětovně sjednotilo a v roce 1948 bylo pohlceno do sovětského bloku. Nejvýznamnější epizodou roku „1968“ bylo „Pražské jaro“, které bylo záhy potlačeno a potíráno až do rozpadu celého sovětského systému; v roce 1990 se opět obnovila společná postkomunistická Československá republika, třebaže se krátce nato rozdělila.

Důležitost těchto vývojových milníků v evropském sociologickém vědomí spočívala v tom, že dodávaly argumenty ve vztahu k polarizovanému světovému řádu, jenž v sociologii zahrnoval i argumenty o rozdvojené modernitě (bifurcated modernity). Patřila sem i tvrzení o komunismu jakožto jedné z možných „vícečetných modernit", jež ovšem představuje její „patologickou" formu, hned vedle fašistického Německa. Fašistický projekt nové rasově čisté říše v Evropě, obnášející útisk slovanských populací a vyhlazování Židů, rozpoutal na evropské půdě do té doby nepoznané hrůzy. Tyto hrůzy však nebyly nijak ojedinělé, dáme-li je do souvislosti s evropským kolonialismem v zámoří, jenž byl jejich předchůdcem.

Na zámořském kolonialismu se takřka bez výjimky podílely všechny evropské země, ať už tím myslíme přímé aktivity jednotlivých národních států či nepřímé působení masového přistěhovalectví z Evropy. Impérium bylo bráno jako zcela samozřejmé podloží toho, co sociologii zajímalo, neboť většina sociologů a socioložek sdílela se svými spoluobčany předpoklad o pozitivních přínosech jejich vlastních společností a jejich angažmá během zámořského kolonialismu. Tam, kde určitý globální konflikt impérium zviditelnil, bylo tomu tak prý spíš v důsledku patologie toho kterého koloniálního projektu – například Belgie v Kongu nebo Německa za fašismu –, nešlo o nic, co by zpochybnilo myšlenku impéria jako takovou. V poválečném období a při budování institucí, které se za čas měly stát Evropskou unií, byli všichni původní členové někdejšími koloniálními mocnostmi, přičemž většina z nich tak či onak poutá své državy k sobě dodnes. Nešlo o nějaký náhodný faktor provázející pozvolný zánik impéria, jež nahradila a překonala EU.

Koloniální državy evropských mocností byly ve skutečnosti součástí jejich „národních společností" až do 60. let a tak se k nim i přistupovalo. Jejich správa vyžadovala vyškolený personál vybavený konceptuálním aparátem, skrze nějž docházelo ke styku s nativním obyvatelstvem. Na správě impéria se podílelo neuvěřitelné množství každodenní sociologické práce a její významná část posloužila jako ilustrační materiál v nejrůznějších sociologických pojednáních sepisovaných na sklonku 19. století. Techniky

sociální kontroly uplatňované proti kolonizovanému obyvatelstvu byly pak leckdy uplatňovány i v mateřských zemích.

I když šíře sociologických témat byla „nadnárodní“, ona témata byla nicméně pojímána v „národním“ rámci. Britští sociologové (a antropologové) prováděli výzkum z lůna britského impéria, právě tak jako francouzští sociologové z lůna francouzského impéria. Jednotliví autoři sice bývali mohli vyjádřit své kritické stanovisko ke kolonialismu a impériu, avšak většina tak neučinila. Ti, kteří kritický hlas pozvedli, tak mnohdy učinili na základě přesvědčení, že kolonialismus je anachronismus a projev zpátečnictví a konzervativních zájmů, jež byly středem pozornosti modernizačního projektu v mateřské zemi. Tímto způsobem progresivní sociologický étos napojil antikolonialismus na sociologii zaměřenou na rekonstrukci státu, aniž vůbec pochopil, jak vlastně kolonialismus pomáhal utvářet moderní sociální struktury. Národní sociologie se v Evropě zaměřily na problematiku nerovnosti a konsolidace států blahobytu bez toho, že by se vypořádaly s dědictvím kolonialismu a zámořského impéria při budování těchto států.

Přetváření evropské sociologie na konci dlouhého dvacátého století nás nutně vrací k jejím dřívějším základům. Kolonialismus a impérium, dlouho v sociologii opomíjené, se vracejí nejen jako témata v dějinách vývoje sociologie, ale také jako ústřední témata k pochopení přítomnosti.

Předmluva s poděkováním

V této knize se věnujeme moderní sociální teorii v souvislosti s dějinami evropského kolonialismu a budováním Spojených států amerických jako národa se „zjevným předurčením“ (manifest destiny) rozprostřeným po celém kontinentu. Převažující výklady modernity, jež mimo jiné tematizují ideje svobody, demokracie a pokroku, jsou silně podmíněny právě těmito událostmi. Kolonialismus v těchto pojetích do velké míry absentuje, přesto se nad každodenním životem v takzvaných centrech modernity vznáší jeho velký strašidelný stín. A tvoří nepřiznaný kontext „migrační krize“ v Evropě, populistického resentimentu i odmítání multikulturalismu.

Pustili jsme se do psaní knihy po skončení období badatelského volna, které jsme strávili ve Spojených státech v letech 2014–2015. Shodou okolností tam tehdy probíhaly oslavy výročí padesáti let od přijetí zákona o volebním právu a ve společnosti hmatatelně narůstal pocit, že místo aby se situace zlepšovala, mnohé z jeho výdobytků čelí pokusům o demontáž. Jako nový úkaz se v posledních letech vynořilo protestní hnutí Black Lives Matter – respektive nový jen pro ty, kdo nejsou příliš obeznámeni s faktickými okolnostmi, tedy tím, co Michelle Alexander[1] nazývá „nový Jim Crow“[2], a odporem vůči němu. Během našich četných rozhovorů,

[1] V 1. pádu autorku uvádíme jako Alexander (analogicky i ostatní ženská příjmení), v ostatních pádech skloňujeme. Pozn. red.

[2] Jméno Jim Crow se od první poloviny 19. století užívalo jako kolektivní rasový přídomek pro černochy, poněkud méně urážlivý nežli slovo „negr“. Svými kabaretními výstupy postavenými na směšné figurce Jima Crowa jméno zpopularizoval potulný herec Thomas Dartmouth Rice. Koncem 19. století se pak sousloví Jim Crow začalo

navíc s výhodou jistého odstupu, se řeč vždy zákonitě stočila na otázku, jak se dané situaci podobá naše vlastní situace ve Spojeném království. V něm se schylovalo k referendu o nezávislosti Skotska a na povrch začaly zřetelně vystupovat pukliny rozdělující celou Británii, pukliny, jež se o pár let později měly rozestoupit ještě dramatičtěji v souvislosti s referendem o vystoupení z Evropské unie.

Ony události jsou součástí každodenní žité zkušenosti, a přece se zdají být v rozporu s tím, co v sociologickém vnímání převažuje. Drtivá většina akademické obce podporovala setrvání v Evropské unii a po vyhlášení výsledků hlasování se začalo volat po nutnosti opět navázat spojení s „obyčejnými občany". Podobné volání se začalo ozývat ve Spojených státech po zvolení Donalda Trumpa do prezidentského úřadu. Je zcela namístě v souvislosti s těmito událostmi zpytovat svědomí, pokusit se o reflexi zřejmě dosti rozsáhlého selhání sociologie, která nedokázala zachytit spodní proudy ve společnosti a nenabídla přesvědčivé rozbory situace. Pochopitelně by bylo bývalo lepší, kdyby takové analýzy byly k mání ještě před samotnými událostmi – vždyť ony spodní proudy hučely již po delší dobu. Tak jako se dočkaly zpochybnění vědecké předpoklady ekonomie po jejím selhání v roce 2008, kdy nedokázala předvídat finanční krizi, tak jsou nyní zpochybněny předpoklady sociologie a jiných společenských věd.

Jednou z možných odpovědí je uvedení našich předpokladů do souladu s aktuálním proudem událostí. Nejzřetelněji to je patrné u hlasů zaznívajících ve Spojených státech a Evropě, které se domáhají uznání „legitimních" nároků bílé pracující třídy, jež zůstala „stranou zájmu všech". Zjevný pokus o normalizaci této problematiky jako běžné záležitosti „třídy" a nikoliv „identity" ale stejně prozrazuje, o co tu v jádru jde. O velmi silné identitární prohlášení. Vždyť třídní problémy by se daly velice snadno řešit bez přihlížení k rase a etnickému původu, a to s pomocí inkluzivních sociálních a ekonomických politik. Ono upínání pozornosti na zvláštní znevýhodnění bílých pracujících, kteří jsou každopádně

užívat k lidovému označení souboru zákonů, které utiskovaly černošskou populaci. Pozn. překl.

o poznání zvýhodněnější než jiní pracující z etnických menšin, naznačuje, že obavy se netýkají ani tak ekonomického znevýhodnění jako inkluze multikulturních druhých.

Chceme zde identifikovat sociálně strukturální základy této nově artikulované identitární politiky ve snaze pochopit, jak současná sociologie tyto základy vinou konceptuálních rámců děděných v průběhu vývoje moderní sociální teorie opomíjela. U žádného z autorů, kteří tvoří tradiční kánon moderní sociální teorie, nenajdeme diskusi o rase jakožto ústřední otázce sociálních struktur modernity. Důvod nepřítomnosti tohoto akcentu můžeme hledat už v neochotě vysvětlit klíčovou roli kolonialismu a koloniální říše v moderním světě.

Jak objasňujeme v úvodu, vědomě se zaměřujeme na evropskou sociální teorii a evropský a americký kolonialismus. V tomto směru zápolí naše kniha s jistým paradoxem. Je odpovědí na nedávné apely po „dekolonizaci" kurikula, jelikož trvá na nutnosti plného přiznání si povahy kolonialismu a jeho stěžejní úlohy při budování moderního světa, včetně jeho „metropolitních center". Tím ovšem netvrdíme, že by se moderní sociální teorie stala bezpředmětnou. Třebaže se koncepty sociologie a sociální teorie tváří jako univerzální, ztělesňují hlavně partikulární zkušenosti a epistemologická tvrzení. Naše užší vymezení je tedy příležitostí k rekonstrukci oboru, jíž lze dosáhnout tak, že nově vezmeme v potaz ony koloniální souvislosti a vezmeme si ponaučení od druhých. Uvnitř akademické obce i mimo ni jde o tentýž proces.

Pokud, jak je přesvědčena Danielle Allen, jste si pro sebe už dávno zabrali veřejný prostor a přivykli tomu, pak vám požadavek druhých stát se rovněž součástí tohoto prostoru připadne jako provokace a uvolnění místa druhému bude pro vás ztrátou. Co přitom ve skutečnosti zažíváme, je ztráta zvýhodnění oproti lidem, kteří žili v minulosti ve vyloučení a pod panskou vládou. Za daných okolností je tedy zapotřebí veřejný prostor nejen jednoduše obohatit o nové hlasy, ale proměnit jej tak, aby sloužil všem. Z pohledu Black Lives Matter totiž doopravdy záleží na všech životech. Jenže ti, kdo vytahují rádoby protiargument „na všech životech záleží", si neuvědomují ony specifické struktury, jež sice slouží k zachování jejich vlastních životů, avšak poškozují životy jiných. Black

Lives Matter je příkladem, jak se afroamerické komunity organizují zdola, protože musejí hájit vlastní životy. Poukaz na jinakost má za cíl vztáhnout se k sociálním strukturám, kvůli nimž je hnutí vůbec nutné.

Obdobnou otázkou je v Evropě otázka multikulturní rovnosti. Všechny evropské říše a impéria byly doložitelně multikulturní a mnohonáboženské, a přece neměly z pozice hierarchie a nadvlády nijaké obtíže z toho plynoucí rozdílnosti spravovat. Ti, kdo v současnosti imigraci vnímají jako hrozbu evropské identitě, opomíjejí, že v průběhu celých koloniálních dějin se samo evropské obyvatelstvo vystěhovávalo ve velkém a s větším dopadem na původní obyvatelstva, s nimiž se pak střetávalo v cizích končinách, než tomu tak je dnes u migrace *do* Evropy. Ti, kdo argumentují, že přece existuje národní dědictví, na něž mají místní obyvatelé přednostní nárok před přistěhovaleckými druhými, vytěsňují skutečnost, že dědictví bylo vytvářeno za koloniálního panství a dobýváním: je dědictvím někdejších poddaných impéria právě tak jako národních občanů. Argumentům, že sociální práva spjatá s občanstvím by měla být vyhrazena jen určité skupině, uniká, kterak se z práv, jsou-li omezena na užší skupinu, stávají privilegia. Hrozba evropským hodnotám nepřichází zvenčí ani od multikulturních druhých, nýbrž zevnitř, v podobě neschopnosti porozumět vlastním dějinám a jejich důsledkům pro utváření přítomnosti.

Přístup, který jsme zvolili k dané problematice, postupně vykrystalizoval během našich rozhovorů s kolegy a přáteli na Institute for Advanced Study v Princetonu. Poděkování patří zejména Danielle Allenové a Didieru Fassinovi, kurátorům seminářů k daným tématům, jakož i našim kolegům a kolegyním v programu. Zvláště chceme poděkovat Saře Edenheimové, Paulu Gowderovi, Hughu Gustersonovi, Michaelu Hanchardovi, Garymu Fineovi, Ursu Linderovi, Charlesi M. Payneovi, Nicole Reinhardtové, Valentinu Seidlerovi, Yukimu Seidlerovi, Cécile Stehrenbergerové a Maře Viveros Vigoyaové. Rozhovory však započaly už mnohem dříve ve Spojeném království, jmenovitě s Desmondem Kingem a Robbiem Shilliamem. Pokračovaly i později a významně obohatily naše porozumění.

Oba dlouhá léta vyučujeme kurzy sociální a sociologické teorie a děkujeme svým studentům, kolegům a institucím, v nichž jsme působili, za možnost promýšlet tuto problematiku v nejrůznějších souvislostech. Gurminder by ráda poděkovala svým kolegům-vyučujícím na University of Sussex – zvláště kolegyni Buzz Harrisonové, Alimu Kassemovi, Louize Odysseosové a Anně Stavrianakisové – a dále kolegům ve Švédsku – jmenovitě spolupracovnici Gunlög Furové, Peu Hansenovi, Johanu Höglundovi a Stefanu Jonssonovi. John by rád poděkoval kolegům na Nottinghamské univerzitě – Christianu Karnerovi, Rodě Madzivaové a Jamesi Pattisonovi – a kolegům v Praze – Janu Balonovi, Radimu Hladíkovi, Janu Maršálkovi a Marku Skovajsovi. Poděkování patří taktéž Filosofickému ústavu Akademie věd ČR a Radě pro výzkum, vývoj a inovace za financování výzkumu dějin sociologie, z něhož i v naší knize čerpáme.

Rádi bychom poděkovali Stevu Kempovi, Desmondu Kingovi, Robbiemu Shilliamovi a Andrewovi Wellsovi za jejich intenzivní zapojení do příprav rukopisu v různých jeho fázích i za upozornění na chyby a skryté nástrahy, za jejichž odstranění či projasnění jsme opravdu vděčni. Děkujeme dále Ipece Demirové, Vicky Margreeové, Lucy Mayblinové, Williamu Outhwaiteovi a Mie Rodriguez-Salgadové za komentáře a připomínky k vylepšení rukopisu. Za rozhovory a kolegiální podporu v období sepisování knihy jsme vděčni také Bobu Antoniovi, Michaele Bensonové, Jamesi Hampshireovi, Paulině von Hellermanové, Zdenkovi Kavanovi, Julii McClureové, Kathryn Medienové, Karimu Murjiovi, Adamu Seligmanovi a Hebě Youssefové.

Redaktor Polity Press, Jonathan Skerrett, nám byl po celou dobu projektu mimořádně nápomocný, a stejně tak i Karina Jákupsdóttir. Rovněž bychom chtěli poděkovat Manuele Tecusanové za pečlivé a pozorné pročtení rukopisu.

Úvod: kolonialismus, historiografie a moderní sociální teorie

Moderní sociální teorie je plodem stejných dějin, jež se snaží interpretovat a vysvětlit. Najdou se sice tací, kteří razí své teoretické koncepty, jako by snad stály mimo veškeré dějiny a měly by být univerzálním základem našeho porozumění, avšak o pádnou diskreditaci takového pohledu na věc se postaraly postpozitivistické směry v rámci filosofie vědy. Teoretické výklady reality, jakož i jiné lidské činnosti, jsou situovány v dějinách a podléhají proměnám. Odrážejí společenské podmínky, včetně společenských vztahů, v nichž jsou utvářeny. Tam, kde je vědění výtvorem privilegovaných poznávajících, skrývá v sobě vyloučení jiných poznávajících a marginalizaci jejich vědění. To pak existuje buď jako alternativní vědění, nebo opoziční, subalterní vědění, mimo kategorie toho, co se prezentuje jako hlavní proud. Podobně jako Lynn Hankinson Nelson (1990) v tom nicméně nespatřujeme nutně argument pro relativizaci takového vědění. Rozšíření souboru poznávajících, jak zde chceme prokázat, je základem pro rozvinutí hlubšího porozumění cestou dialogu a rekonstrukce. Ve své knize se věnujeme kategoriím, jež tvoří sociologii hlavního proudu, a moderní sociální teorii tedy hodláme rekonstruovat dialogem. Usilujeme o adekvátnější výklad modernity, jenž obsáhne ta dědictví kolonialismu, k nimž se jinak nepřihlíží, s cílem být s to se účinněji vztáhnout k palčivým otázkám současnosti. Tímto postupem chceme to, co tvoří v sociální teorii hlavní proud, spíše rekonstruovat, nikoliv zavrhnout.

Argument, že teoretické výklady světa mají svou historii, platí napříč vědními obory, i když náš zájem je namířen primárně na tři – sociologii, politické vědy a historii. Skutečnost, že sama

historie má své dějiny, má dalekosáhlý význam pro jakékoliv chápání sociální teorie. Ta se podle literatury, jak ostatně uvidíme, formuje s nástupem modernity, to jest dějinně. Jenže historické výklady procesů připisovaných modernitě se samy stávají předmětem nových výkladů. Jedním z paradoxů moderní sociální teorie jakožto historicky formovaného úsilí je, že se vlivem měnících se historiografických výkladů nijak zvlášť nemění. A naopak se opírá o poněkud neměnný pohled na vzestup Západu, spojovaný se zrodem demokracie, průmyslu a vědy. V knize tedy čerpáme z nově pojatých dějin spjatých s přiznáním existence kolonialismu a koloniálních impérií ve vývoji moderních společností; a činíme tak s úmyslem rekonstruovat sociální teorii – její evropskou odnož.

Co přesně myslíme rekonstrukcí, se vyjasní v průběhu knihy. Měli bychom však hned zkraje upozornit, že nám záleží na koherenci a přesném vysvětlení. Jedním ze způsobů, jak je možné udržet kategorie v mainstreamové sociální teorii, je dokazovat, že vedle sebe mohou existovat rozličné přístupy k společenským otázkám, i když vycházejí z různých hodnotových pozic či různých vymezení problémů. Tyto odlišné badatelské orientace nelze vzájemně usmířit, bádání na nich postavené se však řídí společnými standardy. Jak uvidíme dále, tyto společné standardy jsou přesně to, oč tu běží, neboť vznikaly v průběhu vývoje substantivních teoretických tvrzení, k jejichž zpochybnění dnes dochází. Ačkoliv předmětem našeho primárního zájmu jsou tato substantivní tvrzení a to, nakolik se v nich odráží koloniální kontext, vztahujeme se rovněž ke zdánlivě abstraktním metodologickým argumentům, jež se vynořují v souvislosti s popíráním potřeby fundamentálnější rekonstrukce sociologických kategorií a konceptů.

Vývoj na poli teorie se nutně odehrává prostřednictvím dialogu a dialog se zásadně mění podle toho, jak se proměňují ti, kdo sociální teorii naslouchají, a ti, kdo ji provozují. Nelson přesvědčivě dokládá význam epistemologických komunit; a také jejich proměnlivou a překrývající se povahu, která je důsledkem zrození feminismu a začlenění žen do akademické obce. S feminismem do vědy nepronikly pouze nové způsoby poznávání světa, transformoval rovněž předešlé dominantní způsoby poznávání, které se zdály být neotřesitelné. V knize předkládáme argumenty na

podporu obdobného procesu, tentokrát ve vztahu ke kolonialismu a jeho dědictví, které zasahuje jednak struktury moderní společnosti, jednak to, jak o nich pojednává moderní evropská sociální teorie.

Zatímco většina postkoloniálních analýz se orientuje na Střední východ a Jižní Asii (viz Said 1995 [1978]; Spivak 1988; Bhabha 1994) a dekoloniální studia pro změnu na Jižní Ameriku, Karibik a v menší míře Afriku (viz Keita 2002; Mignolo 2007; Quijano 2007; Tageldin 2014; Ndlovu-Gatsheni 2015), částí světa, které je podobná analýza nejvíce zapotřebí, je především sama Evropa. To Evropa naléhavě potřebuje dekolonizovat a paradoxně to může nastat jedině tak, že vezmeme vážně její koloniální dějiny (mn. č. – pozn. překl.) a výslovně se budeme zaobírat jejich současnými projevy. Svět utlačovaný Evropou nemůže prozkoumávat současné problémy, aniž vezme v potaz, že klíčem k nim je minulost spojená s údělem kolonizovaných. V celé Evropě však podobnou vůli připustit si náležitou odpovědnost nenalézáme (Césaire 2000 [1955]; více k diskusi viz Viveros-Vigoya 2020). Předpokládá se jaksi, že kolonizace se přece děla jinde – byť působením Evropanů – a tedy nemá žádný vliv na soudobou evropskou politiku, a to ani pokud jde o záležitosti spjaté s politickým zřízením jednotlivých evropských států, ani pokud jde o jejich vzájemné vztahy (např. při budování Evropské unie) a vztahy se zbytkem světa (Bhambra 2009).

V této knize se tedy zaměřujeme na otázku, nakolik byl kolonialismus kontextem pro konkrétní formy a praktiky vědění, jež si dnes spojujeme s moderní sociální teorií, tak jak ji vymezuje „západní" akademická obec a její kánony. Navazujeme na přístupy badatelů, kteří píšou z postkoloniálních a dekoloniálních perspektiv, ale nediskutujeme zde vlastní povahu jejich argumentů. Hlubší rozbor probíhá jinde (viz Bhambra 2007, 2014). My se zaměřujeme spíše na to, jak se hlavní proud evropské sociální teorie zaplétal s kolonialismem, a to zejména u autorů, kteří jsou dnes pokládáni za její klíčové postavy. V tomto smyslu se pouštíme i do kritiky kánonu, i když naším záměrem není k němu cokoliv přidávat nebo jej zavrhovat. Naším cílem je ukázat, jak kánon, o němž diskutujeme níže, byl používán k rozpracování konceptů

a kategorií, které nám měly sloužit k takovému pochopení modernity, jež opominulo její širší koloniální souvislosti. Začleněním tohoto kontextu se pokoušíme obnovit evropskou sociální teorii a chceme ji prezentovat jako předmětný okruh způsobilý učit se od druhých a přispívat k obecné sociální teorii jako k jedné ze součástí globálního projektu.

Na tomto místě je třeba na něco upozornit. Evropský kolonialismus nepředstavovaly jen koloniální výboje mocností ze severu Evropy[3], ostatně i Španělsko, Portugalsko a Itálie byly koloniálními státy, evropská sociální teorie je dnes nicméně spojována hlavně se severní Evropou. Tato dominance sice obvykle bývá skloňována spolu se sociologickým argumentem, jenž spojuje protestantskou Evropu s kapitalistickou modernitou, hodláme zde však doložit, že je ve skutečnosti odvozena ze spojení kolonialismu s obchodováním. Jak jsme již shora naznačili, nesnažíme se předestřít ucelený výklad evropského sociálního myšlení, nýbrž výklad, který si všímá autorů, jejichž dílo zásadně ovlivnilo další směřování sociální teorie.

Idea moderní společnosti

Soudobá sociologie je ve své eurocentrické podobě vystavěna na půdorysu historického výkladu modernity, který přímočaře směřuje vpřed. Tedy historického výkladu, jenž se svým typickým způsobem opírá o ideje moderního světa, zrodivšího se z revolučního kvasu v politice a hospodářství – zvláště z procesů spjatých na jedné straně s americkou a francouzskou revolucí v 18. století a na druhé straně s industrializací, ať už v Británii či jinde, ve století následujícím. Robert Nisbet (1966) je pregnantně pojmenoval „ty dvě revoluce“. Stejný historický výklad alespoň na první pohled stvrzují kulturní změny valící se Evropou, jež přinesla renesance, reformace a vědecká revoluce (Bhambra 2007). V podobných pojetích přitom dochází ke splynutí Evropy s modernitou – v tomto

[3] Severem zde autorská dvojice myslí především Velkou Británii a Nizozemsko. Pozn. překl.

kontextu se ke Spojeným státům přistupuje, jako by byly jakýmsi prodlouženým výběžkem Evropy, jednou z osadnických kolonií. A celý proces modernizace, přinejmenším v první instanci, se tedy podává jako endogenní proces evropského vývoje. Zbytek světa se tak nachází vně těchto světově-dějinných procesů a souvislost s kolonialismem se pro zmíněný vývoj považuje za nevýznamnou.

Podle řady vykladačů se teoretická reflexe týkající se výše popisovaných procesů rozvíjí ve dvou etapách. První etapou je samotné zrození svébytného evropského hlasu, spjaté s osvícenstvím 18. století a zahrnující reflexi náboženství, politiky a kultury. Tento hlas je ve svém zaměření spíše filosofický a zatím nerozvinul naplno svoji sociologickou senzibilitu (Heilbron 1995). Druhou etapou je vývoj zhruba od poloviny až do konce 19. století, který kulminuje obdobím klasické sociologické teorie, jež máme spojeno s Weberem a Durkheimem. Převládající sociologický výklad modernity v tomto období spočívá na dvou fundamentálních předpokladech: *zlomu* a *diferenci* (Bhambra 2007). Temporální zlom odděluje tradiční, agrární minulost od moderní, průmyslové přítomnosti a toto rozlišení jde ruku v ruce se zásadní kulturní diferenciací Evropy od zbytku světa – neboli, řečeno slovy Stuarta Halla (1992), s oddělením „Západu od zbytku světa". Tyto paradigmatické předpoklady tvořily rámec jednak standardních metodologických problémů, na něž se zaměřovalo moderní sociální zkoumání, a současně i navrhovaných vysvětlení, která je měla vyřešit. Právě tyto předpoklady zpochybňujeme.

Třebaže výklady průmyslové revoluce a francouzské revoluce a v důsledku toho modernity jako takové nezůstaly v průběhu času beze změn, to, co se nezměnilo, je jejich počátek v Evropě a jejich následné globální rozšíření. Jakkoliv se raní sociologové názorově rozcházeli v jiných záležitostech, byli svorně přesvědčeni, že prožívají velkou transformaci v dějinách (dokonce s velkým T); šlo jim o to, pochopit, jak vlastně začala, neboť chtěli ovlivnit, jak bude završena, protože podle jejich soudu své završení již v sobě obsahovala. Ve výkladech těchto dvou dnes již kanonických revolucí nejenže nebyli zohledněni žádní druzí, stejně tak málo se uvažovalo o případném vlivu jiných událostí (a zkušeností nezápadních druhých) na sociologické paradigma modernity. Jak

podotýká Steven Seidman (1996, 314), nástup sociologie vědomé si sebe samé koresponduje s vrcholným okamžikem západního imperialismu, a přesto „dynamiku impéria klasičtí sociologové nezařadili mezi základní kategorie, výkladové modely a narativy společenského vývoje".

Náš argument zní, že moderní sociální teorie v sobě skrývá *dvojí vymístění* (double displacement). Impérium má své rané stadium, totiž kolonialismus. Tento jev se rodí v 15. století. Předcházel osvícenství a posléze probíhal souběžně s ním. Kolonialismus patřil k evropskému „objevování" nových světů, jehož nedílnou součástí bylo přivlastňování si zemí, jejich osídlování a posléze rozvoj obchodu se surovinami těženými v těchto zemích. Rané období kolonialismu, zahrnující využívání nucené práce v dolech a na plantážích, se obvykle chápe jako předmoderní jev, který není pro rozvoj modernity směrodatný. Tím spíš se pak snadno přehlédne skutečnost, že evropský kolonialismus se přerodil v imperialismus.

Jestliže se sociální teorie časově klade do období od roku 1830 a dále, potom je snazší považovat kolonialismus za normální a brát za samozřejmé zámořské državy národních evropských států, jejichž politické struktury právního státu, tržní směna, byrokracie a politické reprezentace jsou koncipovány jako součást osobité sociální a politické konfigurace modernity, bez vazby na kolonialismus a imperialismus. My naopak tvrdíme, že kolonialismus a imperialismus tvoří nedílnou součást modernity, neboť nejsou ve vztahu k ní nahodilé. Kolonialismus není projevem komerční podnikavosti v posledních záchvěvech feudalismu, ale je podstatný pro komercialismus, který se do budoucna měl stát charakteristickým rysem modernity a nedílnou součástí vývoje s ní spojených společenských a politických institucí. Jakmile ale obrátíme pozornost k otázce impéria, to je projevem nikoliv evropské modernity, nýbrž politického uspořádání poplatného dřívějším společenským útvarům. Ve své knize předkládáme argumenty pro to, že je potřeba vymotat moderní evropská impéria z klubka obecných pojetí říší (ještě před existencí vlastních evropských koloniálních impérií). Současně je nutné porozumět tomu, jak moderní evropské „národní" státy formovala jejich imperiální a koloniální minulost.

Impéria a evropský kolonialismus

Po většinu svého vývoje žila evropská sociální teorie v popření koloniální a imperiální minulosti Evropy a významu této minulosti v procesu ustavování sociální teorie. Zmíněné popření má několik podob. Jednou je absence debaty o evropském kolonialismu a imperialismu a jejich dědictví, kdykoliv osvětlujeme současné globální sociální, ekonomické a politické otázky. Další, zdánlivě paradoxní podobou je tvrzení, že jsme debatám o koloniální minulosti věnovali již spoustu času a že bychom měli pokročit dále k novým tématům a přenést se přes pociťovanou nutnost naši minulost odčinit. Třetí podobou popření je tvrzení, že impérium a jeho typické formy panství se jakožto jevy v žádném případě netýkají výlučně Evropy. My ve své knize naopak vycházíme z pozice, která se zaměřuje jmenovitě na Evropu, na její koloniální a imperiální minulost a způsoby, jak i nadále utváří svět. Rovněž se domníváme, že na evropských impériích bylo cosi odlišného v porovnání s jinými podobami říší, něco, co zasluhuje nápravu. Ona náprava by měla mít dvě stránky. Jedna by se týkala politik zmírňujících nerovnosti, jež jsou dědictvím kolonialismu. Druhá by spočívala v rekonstrukci kategorií a konceptů, jejichž prostřednictvím docházíme k porozumění novodobým nerovnostem. V knize, již máte v ruce, se věnujeme právě té druhé stránce. První je nejdůležitější z hlediska materiálního, ale hlavní překážkou k jejímu uskutečnění je to, že dědictví kolonialismu pro nás není tím nejdůležitějším při snaze porozumět moderní společnosti a jejím problémům.

Standardní historické výklady vzniku státnosti v Evropě obvykle nahlíží Vestfálskou smlouvu z roku 1648 jako klíčovou událost, pokud jde o vymezení a konsolidaci idejí národní svrchovanosti a politické rovnosti mezi státy. Popravdě svrchovanost, o niž se tu jedná, se týkala svrchovanosti „vládců“ a jako o národní svrchovanosti se o ní začalo mluvit až zpětně, poté co vládcové o svou majestátní moc přišli. Vestfálský mír ukončil třicetiletou válku mezi protestantskými a katolickými mocnostmi v Evropě – jednu z mnoha válek vzplanuvších mezi královskými dvory a jejich nevyzpytatelnými spojenci. Dal soupeřícím vládcům svrchovanost,

to jest autoritu, jež začala být vázána na územní hranice. Stěžejním bodem je však to, že v následujících staletích se evropské státy netěšily jen ze svrchovanosti uvnitř hranic národních států. Taktéž uplatňovaly moc a užívaly násilí nad územími a obyvatelstvem jinde. Svrchovanost, či lépe řečeno vzájemné nezasahování do vnitřních záležitostí, měla být respektována, více v teorii nežli v praxi, jen *ve vztahu k jiným evropským mocnostem*; nepovažovala se za významnou při setkávání s lidmi a zeměmi mimo Evropu. A opravdu, jak se domnívá Antony Anghie (2006), doktrína svrchovanosti byla výslovně výrokem o vztahu mezi evropskými mocnostmi a jako výraz takto vymezené svrchovanosti umožnila vykonávat svrchovanost nad neevropskými druhými. V očích Evropanů výslovně legitimizovala podmínky imperialismu, za nichž se neevropský svět měl včlenit do oblasti působnosti evropských mocností – jakožto „právo kolonizovat" –, a současně vyhlásila vlastní svrchovanost těchto mocností a právo na její neodvolatelnost.

Ve světových dějinách pochopitelně bylo a je mnoho různých typů politického uspořádání. Dvěma patrně nejdominantnějšími státními útvary jsou *říše* a *národ* (Clemens 2016). Říše mají historii delší než národy a jejich existence se klene v nejrůznějších podobách přes mnohé civilizace – od starověké egyptské dědičné říše až po čínskou feudální říši, přes řecké a římské říše klasického starověku, které byly vybudovány na městských státech, až po nomádsko-usedlé typu Mughalské říše. Dále je možno zmínit říše dobyvatelů, jež vznikly zvláště evropskou rozpínavostí a kolonizací a zahrnovaly především španělsko-americké, portugalské, holandské, francouzské a britské impérium. Ve své důkladné studii říší srovnává Shmuel Eisenstadt (1963) širokou škálu útvarů, a i když uvádí rozdíly mezi zkoumanými politickými systémy, domnívá se, že existují obecné charakteristiky, jež jsou společné všem. Popravdě řečeno, jeho výklad evropských impérií v moderním období je dosti kusý, zčásti proto, že spojuje modernitu s vývojem národního státu, nikoliv s impériem. Posouvá naopak říše do ranějších období dějin, navzdory skutečnosti, že rozmach impérií je zeměpisně daleko nejrozpínavější právě v moderním období, nikoliv ve starověku nebo středověku.

Rozlišujeme mezi říšemi nadvlády (empires of domination) a dobyvačnými a vykořisťujícími impérii (empires of conquest and extraction) a jsme toho názoru, že evropský kolonialismus, který na sebe vzal podobu druhou, dal vzniknout velmi odlišnému typu impéria. Zhruba řečeno existuje typ říše, jež se rodí z dříve existujících politických útvarů a při svém rozpínání a socioekonomickém vývoji nabývá obecných rysů identifikovaných Eisenstadtem. Tento typ zahrnuje nový politický útvar, jenž se rodí na popud (1) vládců pocházejících z daného území a (2) v důsledku vývoje centralizovaných správních a politických těles, jež mají vládnout nad vymezeným, byť rozšiřujícím se územím. Včlenění do říše může vyvolat odpor, ale obecně vzato má také inkluzivní charakter, neboť na celém nárokovaném území platí týž řád pravidel a povinností. V protikladu k tomu typ, k němuž odkazujeme jako k modernímu dobyvačnému a vykořisťujícímu evropskému impériu, fungoval na dálku a významně se odlišoval od prvního modelu v trojím smyslu. Za prvé, rozpínání impéria s sebou neslo podrobení obyvatelstva, které sice podléhalo nadvládě, avšak řád pravidel impéria se na ně nevztahoval. Za druhé, podrobení se konalo na základě předpokladu civilizační, náboženské či rasové nadřazenosti útočníků. Za třetí, mělo se za to, že půda i suroviny podmaněného obyvatelstva jsou volně k mání invaznímu obyvatelstvu, které s nimi mohlo nakládat, jak uznalo za vhodné. Podle našeho názoru tyto prvky dokládají kvalitativní rozdíl mezi oběma formami říše. Nebrat tento rozdíl v potaz by znamenalo zachovávat falešné rovnítko mezi politickými systémy, jež bychom měli chápat jako odlišné.

Další aspekt, který je nutno mít na paměti, je ten, že francouzské, britské a holandské impérium (mezi jinými) vznikalo v témže období, kdy se z těchto zemí, jak se traduje, staly *národní státy*. Problémem je právě myšlenka, že tyto státy *jsou* národní státy, které *mají* impéria – namísto toho, abychom mnohem příhodněji to, co nazýváme národními státy, pojímali jako státy imperiální neboli impéria uspořádaná kolem centrální ideje národního projektu (projektu přeneseného z vládců na parlamenty). Vměstnat všechny podoby impérií do jedné formy a potom rozlišovat mezi impérii a národy je stejný kouzelnický trik. Brání nám to ve

zkoumání, co vlastně je osobitého na evropských říších a jejich postimperiálním tvrzení o zakládající esenci národa, vedle níž impérium bylo jakýmsi nahodilým jevem. V rámci moderní evropské sociální teorie se tedy otázka legitimity politického vládnutí diskutuje primárně v rovině národa. Jelikož kolonizaci a nastolení imperiálního panství nad druhými nelze takovýmto diskurzem legitimizovat, badatelé se mu obvykle vyhýbají a nepovažují jej za relevantní záležitost.

Původní obyvatele v Abya-yale[4] nebo na Želvím ostrově, na územích, která dnes nazýváme „Amerikami", evropští násilníci vyhladili a vyvlastnili poté, co ve jménu evropských mocností a s náboženským posvěcením obsadili jejich zemi a přivlastnili si tamější nerostné bohatství. Z vlastní domoviny byli Afričané násilím odvlečeni a přepraveni za oceán, kde byli nuceni dřít na plantážích v Novém světě. Bohatství a zdroje Indie vydrancovali především britští obchodníci, posléze britská vláda, ve prospěch „mateřské země" a jejích „osídleneckých výhonků" či novousedlíků. Po nezaslouženě vychvalovaném zrušení otroctví v polovině 19. století byly miliony indických a čínských dělníků nadále zaměstnány na týchž plantážích, tentokrát v systému smluvního nevolnictví (indenture) (Thiara 1995; Allen 2017). Africké země, okradené vinou evropského obchodu s lidskými bytostmi i o své obyvatelstvo, byly poté nuceny strpět kolonizaci své půdy a jiných surovinových zdrojů. Belgický král si kupříkladu přisvojil území, nerostné bohatství a obyvatelstvo Konga (Nzongola-Ntalaja 2002). Z nucené práce v gumárenském odvětví, která přivodila smrt milionům lidí, si přišel na pěkné osobní jmění.

Evropský kolonialismus byl podnikem kolektivním i individuálním. Podílely se na něm státy a hlavy států, ale také samotné evropské obyvatelstvo, takzvaným „emigračním kolonialismem" (Smith 1980). Mezi přistěhovalci z Evropy byli lidé z vlastních koloniálních velmocí, ale i pestrá škála Evropanů odjinud, mezi jinými Poláci, Maďaři a Švédové. Ti, komu v daném procesu

[4] Neboli „Země zralosti" jazykem některých domorodých kmenů, které takto ve snaze „dekolonizovat" svou minulosti v r. 1992 pojmenovaly celý americký kontinent. Pozn. překl.

připadl osud kolonizovaných a vyvlastněných, byli pohlceni výbojným a drancujícím impériem, jehož vládnoucí uskupení vnímalo samo sebe „národně“. Kolonizovaní druzí nebyli součástí národního pořádku, k tomu jim chyběla legitimita. Ačkoliv v některých případech byli uznáni poddanými, nárok na legitimitu si od toho slibovat nemohli.

Moderní svět významně utvářejí dějinné procesy a struktury, které mají svůj počátek již v pozdním 15. století. Formovaly naše instituce a vytvářely naše porozumění. Ti druzí byli zpočátku řazeni do kolonky „nevěřících“, ale do poloviny či konce 18. století už byli považováni za „prapředky“. Jak v druhé polovině 17. století napsal Locke, o čemž budeme dále hovořit v následující kapitole, „na počátku celý svět byl Amerikou“. Lépe řečeno, při objevení Amerik byli Evropané přesvědčeni, že se setkávají s ranějšími verzemi sebe samých. Zde tedy najdeme základy pro konkrétní pojímání hierarchického třídění národů ve světě. Jestliže lidé, s nimiž se první evropští osadníci setkávali, byli chápáni – sociologicky vzato – v podstatě jako jejich „předkové“, pak jim Evropané mohli ukázat jejich předem danou budoucnost a nemuseli si nijak zvlášť vzrušovat nad jejich mizením. To prvé bylo posvěceno vírou v „pokrok“, z druhého se dalo vyvodit, že vymizení jiných kultur a národů se nestalo následkem evropských činů, ale šlo o napůl přirozený jev. Takto si Evropané ospravedlňovali sami před sebou své panství nad druhými a toto ospravedlnění se vtělilo i do moderní sociální teorie, jen náboženská ospravedlnění byla nahrazena světskými.

V té nejjednodušší podobě můžeme tedy moderní sociální teorii chápat jako produkt evropských společností od 15. století dále, v počátcích pěstovanou na způsob filosofických úvah o společenských změnách, jež začínaly tyto společnosti proměňovat. Při zpětném pohledu je nanejvýš zřejmé, že tyto změny je třeba vidět jako evropské objevování nových končin světa na amerických kontinentech a v Indickém oceánu, spolu s expanzí obchodu s drahými kovy a luxusním zbožím, mezi jinými kořením, exotickými potravinami a stimulačními látkami jako cukr, tabák a káva. Formy kolonialismu evropských mocností se od sebe lišily, ale patřilo k nim začleňování nových území do dosavadních

monarchistických držav, jimž vládli pověření správci (v případě anglických kolonií to byli lordi vlastníci). Královská listina udělující výsady kupcům v zámořském obchodování byl vůbec nejběžnější způsob kolonizace. Tyto dobrodružné podniky s sebou přinášely násilné střety s druhými, ať už kvůli snaze vynutit si uzavření obchodu, nebo donutit kolonizované obyvatele k práci v dolech a na plantážích. Většina evropských mocností dala posvěcení své vybrané obchodní společnosti: Britské východoindické společnosti, Královské africké společnosti, Holandské východoindické společnosti (též Sjednocená východoindická společnost – pozn. překl.), Francouzské východoindické společnosti apod., které financovali zámožní spekulanti, často spřažení se soudní mocí a zárodečnými parlamenty (Phillips a Sharman 2020).

Od prvních let 17. století byly například anglickým kupcům vydávány královské listiny s vidinou, že prozkoumají komerční a obchodní příležitosti v Asii (např. Východoindické společnosti byla zakládací listina udělena v roce 1600), při cestách na západ budou kolonizovat a připojovat teritoria i s obyvatelstvem na amerických kontinentech (např. Virginské společnosti byla listina vydána roku 1606).[5] Jamestown byl první trvalou osadou zbudovanou anglickými osadníky; byla založena v roce 1607 a následovaly další podél východního pobřeží, vše nakonec kulminovalo ustavením třinácti kolonií. Všechny vznikly vysídlením, vyvlastněním a vyhlazením původních obyvatel na těchto teritoriích, především pak tím, že jim osadníci přebrali obchod s kožešinami prostřednictvím Společnosti Hudsonova zálivu (monopol udělen roku 1670) (Dunbar-Ortiz 2014).

Jmenované společnosti se řadily k tomu, co bychom dnes pokládali za první velké kapitalistické korporace. Jak to vylíčil Thomas Macaulay (1848), v roce 1676 každý vlastník (nebo akcionář) Východoindické společnosti obdržel jako bonus balík akcií v hodnotě, již sám vlastnil, plus dividendy v hodnotě průměrných 20 procent ročně. Údajně měl prohlásit: „Oceánské proudy

[5] Quinn (1966) a Canny (2001) míní, že tento model byl poprvé využit, byť neúspěšně, v Anglii doby alžbětinské během kolonizace Irska, tedy ještě předtím, než byl s větším úspěchem použit ve Virginii.

přinášely k Anglii hotové poklady.“ Holandská Východoindická společnost byla pro změnu první, která přišla s myšlenkou přenositelných akcií a oddělila činnost managementu od vlastníků (Gelderblom, de Jong a Jonker 2013). A skutečným vynálezem, jak píše Srinivas Aravamudan (2009), potom byl „kolonialismus skrze korporace“. Společnosti si vydržovaly vlastní ozbrojené jednotky, které pod hrozbou síly zajišťovaly svou přítomnost v cizí zemi, udržovaly pod kontrolou přístavy a tím napomáhaly svým obchodům. V průběhu 17. století se potom svrchovanost nad cizími zeměmi z rukou korporací postupně vracela „zpátky do domovské země“ pod kuratelu národní svrchovanosti, kdy vládu korporací a jejich zástupců jednajících jménem akcionářů nahradili hodnostáři jmenovaní národními vládami.

Evropská expanze do zámoří se odehrávala po celé jedno dlouhé století v době, kdy na evropské pevnině planuly nelítostné válečné konflikty. Tyto střety překreslily hranice mezi státy a dokonaly tak rozpad dosavadního evropského politického systému, Svaté říše římské („říše“ v Eisenstadtově smyslu), když do války byli proti sobě štváni katolíci a protestanti poslušni svého náboženského vyznání. Mezi zmíněné války se řadí osmdesátiletá válka (1568–1648) mezi habsburským Španělskem a jeho „provinciemi“ – zahrnujícími Nizozemí, Belgii a Lucembursko – a třicetiletá válka (1618–1648) mezi katolickými a protestantskými mocnostmi. Tyto náboženské konflikty propukaly nejen mezi státy, ať už šlo o rodící se nebo již existující státy, ale i uvnitř států samotných; odrazily se i v anglické občanské válce v letech 1642–1652. Vestfálský mír z roku 1648 ukončil třicetiletou válku a ustavil svrchovanost samostatných evropských států a vztahy mezi nimi. Jak jsme viděli, jednalo se o ikonický okamžik v dějinách evropského sebeporozumění a porozumění vzájemně závazné povaze vztahů mezi státy v rámci mezinárodního uspořádání. Nicméně, jak už bylo shora řečeno, mimoevropských národů se uznání nijak netýkalo a neměly tedy na svrchovanost žádný nárok.

Soupeření mezi takzvaně národními mocnostmi probíhalo zástupně kolonizací i přímými vojenskými střety, které měly prosazovat národní zájmy pomocí nadvlády nad druhými. Všechny evropské mocnosti – od Británie (s jejími samostatnými národy